
Mentaalinen silta historiatietoisuuteen

Ajatus siitä, että historia yhdistää erilaisia tapahtumia ja ilmiöitä toisiinsa syntyi länsimaissa vähitellen 1700-luvulla. Ajatus ei ollut aiemminkaan kokonaan vieras, mutta valistusaatteen myötä idea yhdestä historiasta, joka on jakamaton ja kokonainen, sai ensimmäistä kertaa formuloidun muodon. Modernin aikakauden ajattelussa historia alettiin vähitellen nähdä eri aikatasoja yhdistävänä ilmiönä, joka luo jännitteisen suhteen eri aikatasojen välille. Historian tapahtumien katsottiin olevan kyllä ainutlaatuisia, mutta jo tapahtuneen ajateltiin asettavan odotuksia tulevan suhteen. Myös tulevaisuutta alettiin siis hahmottaa omana aikatilanaan, joka ymmärrettiin ihmisen tietoisien toiminnan näytämöksi.

Historiatietoisuuden idea pohjautuu moderniin historia-ajatteluun, mutta omana erillisenä käsitteenään se syntyi varsinaisesti Frankfurtin koulukunnan piirissä 1960-luvulta lähtien. Historia alettiin hahmottaa perimmäiseltä olemukseltaan yhteiskuntatieteeksi. Ajatuksena oli, että erilaiset nykypäivän käsitykset, instituutiot ja yhteiskunnalliset vastakkainasettelut ovat rakentuneet historiallisesti, siksi niitä on mahdollista hahmottaa ja ymmärtää ilman menneisyyden avaamaa perspektiiviä. Jo tapahtunut ja siitä tehdyt erilaiset tulkinnat viitoittavat tapaamme toimia ja ajatella nykyisyydessä. Esimerkiksi Jörn Rüsen korosti historiatietoisuuden yhteisöllistä ulottuvuutta, koska menneisyyden hahmottamistapa vaikuttaa vahvasti erilaisten kollektiivisten identiteettien syntyyn. Historiatietoisuus

voidaan hahmottaa myös tavaksi ottaa etäisyyttä oman aikakauden ajattelutapoihin. Kun vallitsevat käsitykset ymmärretään historiallisiksi, ihmisen toiminnan myötä syntyneiksi, ne voidaan myös helpommin kyseenalaistaa ja tarvittaessa muuttaa. Tässä mielessä historiatietoisuus liittyi kiinteästi modernin projektiin: kriittinen historiallinen ajattelu toimi yhteiskunnallisen muutoksen airuena kyseenalaistaessaan vanhojen ajattelutapojen ja instituutioiden itsensäselvyyden.

Keskeistä historiatietoisuudessa lienee joka tapauksessa sen luonne eräänlaisena mentaalisenä siltana erilaisten aikatasojen välillä. Tärkeää on myös tiedostaa, että historiatietoisuutemme rakentuminen on päättymätön, koko ajan jatkuva prosessi. Oma aikakautemme muo-
vaa jatkuvasti uudenlaisia tulkintoja menneisyydestä, ja samalla muuttuu myös hahmotuksemme siitä, keitä olemme ja minne olemme kenties menossa. Historiatietoisuus ilmiönä nivoutuu historian käyttöön, jota eräät tämänkin teemanumeron artikkeleista käsittelevät. Ruotsalaisen Klas-Göran Karlssonin mukaan historian käyttö on hyvin monitasoinen ilmiö, joka voi ilmetä vaikkapa tavallisten ihmisten tarpeena löytää mentaalisia kiintopisteitä nopeasti muuttuvassa maailmassa tutkimalla oman suvun historiaa. Karlsson kutsuu tätä historian eksistentiaaliseksi käytöksi. Toisaalta historian käyttö voi ilmetä myös vaiettujen menneisyyden kipupisteiden esille nostamisena historiatietoisuuteemme. Esimerkiksi uudet tiedot suomalaisten aiemmin

tiedettyä läheisemmästä yhteistyöstä saksalaisten turvallisuusviranomaisten kanssa jatkosodan aikana murtavat osaltaan käsitystä erillisodasta. Tällä saattaa puolestaan olla vaikutusta siihen, miten sotien merkitystä suomalaisessa mielenmaisemassa jatkossa arvioidaan. Parhailaan loppusuoralla olevan laajan Historiatietoisuus Suomessa -hankkeen tutkimustuloksissa, joita tässä lehdessä esitellään, oli viitteitä tähän suuntaan.

Historiatietoisuuden käsite yhdistää kaikkia tämän teemanumeron artikkeleita. Kirjoitusten skaala on kuitenkin hyvin laaja – poliittisesta historiasta erilaisiin mikrotason ilmiöihin ja tavallisten ihmisten menneisyyttä koskeviin käsityksiin. Lisääntynyt kiinnostus menneisyyden ilmiöiden tutkimiseen historiatietoisuuden näkökulmasta liittyy myös monessa mielessä historiatieteen paradigmojen murrokseen 1970-luvulta lähtien. Käsitys siitä, mikä ymmärretään ”oikeaksi historiaksi”, on laajentunut. Historiatietoisuuden tutkimuksessa tämä on merkinnyt kasvavaa kiinnostusta tavallisten ihmisten histo-

riakuvia kohtaan. Toisaalta historiatutkimuksen piirissä on ymmärretty, että historiaa koskeviin käsityksiin vaikuttavat voimakkaasti myös muut kuin varsinaisen akateemisen tutkimuksen piiristä tulevat tulkinnat. Tämä historiakulttuuri sulkee sisäänsä niin historialliset romaanit, elokuvat kuin läheisten muistelupuheen. Historiatietoisuutemme rakentuu hyvin monista lähteistä, tätä monimuotoisuutta ja erilaisten historioiden kirjoja ilmentävät hyvin myös tämän teemanumeron erityyppiset artikkelit.

Historiatietoisuuden käsitteellä näyttää olevan vetovoimaa. Teemanumeroa varten saamiemme kirjoitustarjouksien määrä yllätti meidät. Kymmenien kirjoittajien kiinnostus kertoo historiatietoisuuden nousevasta asemasta osana rajapintaa, joka tuo yhteen historian- ja kulttuurintutkijat sekä didaktikot. Kiitämme lämpimästi kaikkia tämän teemanumeron syntymistä edesauttaneita.

MARKO VAN DEN BERG & PILVI TORSTI

marko.vandenbergh@helsinki.fi

pilvi.torsti@helsinki.fi